

metodički znanstveni rad. Lakoća izražaja, jasnoća izlaganja, raznolikost stila knjigu čine svakome shvatljivom i nikome dosadnom. Kritički aparat je tako urastao u tekst knjige ili iz njega izrašta da s njim tvori gotovo živo jedinstvo.

Obično sa skepsom pristupamo knjizi kojoj je svrha osuvremenjenje jednog starog teksta. Bojimo se natezanja sa značenjem riječi i rečenica kojima se silom iznuđuje krštenju mrtvaca i prementaliziranju mumija. To je zato jer ne razlikujemo tekstove i tekstove. Drugo su takstovi strogo definirani, zatvorenog značenja, a drugo opet tekstovi otvoreni i dani u elementarnom zračanju s vječno ljudskim u sebi. Takvo je Evandjelje. O takvim tekstovima možda nije ni zgodno govoriti da ih treba osuvremeniti. Oni se osuvremenjuju time da im pristupamo mentalitetom svoga vremena, a ne da ih čitamo iz prošlih stoljeća. Pod nebom našega »danas« oni govore upravo nama, i to ne svojom periferijom nego svojom jezgrom, kao da su za nas pisani. Ne bih htio umanjiti autorove zasluge, ali, da mu je odlično uspjelo projicirati bogati svijet *Duhovnih vježba* u našu današnju humano-teološko-asketsku situaciju, mora zahvaliti i samom tekstu *Duhovnih vježba* koji u sebi nosi vječno ljudsko i vječno kršćansko. U tome bi bio još više uspio da je, uz identifikiranje dogmatsko-asketskog sadržaja *Duhovnih vježba* sa sadržajem naše pokoncijske soteriologije pod različitim aspektima, iskoristio i vječna čovjekova egzistencijalna stajališta kako se ona danas očituju u »odvažnosti da budem« (*Mut zu Sein*) i u »novom odnosu prema svijetu« (*Ein neues Verhältnis zur Welt*). No uza sve to, spontanost osuvremenjenja u knjizi je nazočna od početka do kraja. Knjiga je pak u cjelini veće ostvarenje nego što bismo mogli u našim prilikama očekivati.

POVIJEST I REFLEKSIJA

Frano Maroević, *Car Dioklecijan*, Dramska biblioteka »Scena«, Zagreb 1970.

Dragi Džinbeg

Nije teško u povijesti uočiti bitne odrednice ljudskog bića, u kojima čovjek, uza sve promjene tijekom stoljeća, očituje u stvari svoj ljudski svemir varljivog etosa od najiskrenije plemenitosti do skrajnje okrutne i istodobno prevrtljive pakosti. Taj ljudski svijet unutrašnjih zbivanja, ozaren u mržnji i ljubavi, bio je često predmetom dramske umjetnosti. On je zapravo pokretač i sadržaj scene. Taj unutarnji svijet nemira i slutnje plete u stvari same događaje i pretvara ih u povijesna zbivanja.

Taj svijet ljudske intime — i u svezi s tim svijet ljudske povijesti sa svojim vječno nazočnim scenama nasilja i nevinosti — tkaje potku i plete niti ove scenske radnje. Po svojim okvirima povijesna, ova Maroevićeva tragedija odražava u biti lice i naličje čovjekove psihe kroz presjek ljudske historije, simbolizira povijesnog čovjeka i njegove antagonizme, veličinu i bijedu njegovih težnja i nadanja novih pobjeda.

Potka ove tragedije i nosioci događaja nisu toliko lica i zbivanja koliko misli i refleksije. Oštrica ljubavi i mržnje, antagonizmi naše povijesti progovaraju »između redaka«. Čovjek spontano otkriva da se u Maroevićevim scenama skrivaju jetki sukobi i nemili događaji dugih povijesnih razdoblja. Podlost i nasilje upadno su slični sami sebi. Lako ih je prepoznati.

»Bol onih koji su nasilno patili, i još pate protiv svoje volje, za tuđu korist i slavu, ne prolazi ne nestaje, već živi i dalje u srcima dobrih i plemenitih... tu bukt i plamsa dok ne sagori u osvetil. Često su mrtvi jači i pogibeljniji

od živih... Jednog će dana svi koji su kroz vjekove trpjeli progovoriti snagom svog stradanja i tražiti za sve ljude dostojniji život.«

Odmah na početku scenskog djela tako oštar i revolucionaran nastup mlade kršćanske djevojke, Diokleje, kćeri zloglasnog Galerija i unuke slavnog Dioklecijana, magovješta sukobe povijesnih suprotnosti koje će baš u doba sjene velikog cara stupiti na pozornicu rimske povijesti. Tri stoljeća krvavih obračuna, bezrazložne borbe rimskih imperatora s fiktivnim političkim neprijateljem — kršćanstvom — završit će se spontanom prihvaćanjem kršćanstva kao povijesne i društveno-humanističke snage koja je svojom imanentnom vjernošću Bogu i čovjeku nadjačala sve zlobe i progonstva.

Sama tragedija *Car Dioklecijan* nije, međutim, spektakl u kojemu bismo mogli gledati žestinu sukoba i palme mučenika. Radije je to predstava unutar-nje borbe i suprotnosti između krute rimske bahatosti, sile, i smirene kršćanske vijesti i nade u ljepši život. Maroević je, naime, ovu povijesnu tragediju pretvorio u lirski sukob ljubavnog iščekivanja i vjere u pobjedu humane pravičnosti. U liku idealne kršćanske djevojke koja dostojanstveno »sve podnosi i svemu se nada« osjeća se onaj isti duh i problem tragične žene kojoj je Paul Claudel posvetio svoje najbolje drame.

»Ništa ne može promijeniti tok historije. Jedna važna i značajna etapa ljudske povijesti bliži se kraju i doskora će započeti nova.« Te riječi mlade Diokleje, koja, unatoč svim zaprekama da sretna uživa svoj dom, vjeruje u novo čovječanstvo i bolji svijet, otkrivaju unutar-nje humanističke nit i ove tragedije čiji sadržaj nije primarno u zbivanju i događajima nego u misaonim porukama i povijesnoj refleksiji.

Potka, dakle, ove četveročinke nisu toliko događaji koliko duh tih događaja koji će dovesti konačno do Milanskog edikta. Radnja je, naravno, dana u određenom sukobu: s jedne strane, u tihom i strpljivom predanju mlade kršćanske djevojke i njezina vjernog zaručnika i, s druge, u podlom liku careva doglavnika Publija. Radnja tako poprima opseg ne samo zbiljskih događaja nego prelazi u liriku nježnog iščekivanja i vjernosti, odnosno u otkrivanje tamnih dubina ljudske podlosti i zlobe. Publije, simbol zlobnog doušnika, marno se prihvatio svojega posla i podlo ga vrši do kraja. On postaje otuđenje ljudskog duha, koji na tuđim patnjama gradi svoju sreću. Janus koji s dva lica snuje podvale i traži slavu, stao je na put ostvarenju Dioklejinih snova. I kad nju nije mogao pridobiti, on će na vrhuncu svoje podlosti njezine plemenite nade pretvoriti u tragediju.

Stavljajući radnju tragedije u okvire jednog povijesnog razdoblja, Maroević se naizgled odrekao literarne fikcije. Povijesna zbivanja i slijed misli određuju tijek njegova stvaralaštva. Međutim, to je samo prividno. Stvaralačka sloboda umjetnika nije određena predmetom njegove obrade. To je vidljivo i u ovoj tragediji. Piscu će imena i povijesna zbivanja samo poslužiti da uvjerljivo, kroz presjek nekoliko slika, dade odsjev društveno-etičkih zbivanja i prostorno-povijesne odrednice historijske smjene svjetova: starog poganstva i novog kršćanstva. Povijest mu je, dakle, poslužila da njegova refleksija, povezana sa scenskom slikom, što bolje i uvjerljivije dočara stvarnost ljudske sudbine: bezrazložne sukobe nasilja i nevinosti.

Dok bi stari tragičari u tim nemirnim zbivanjima tražili prste neumoljivog fatuma, Maroević smireno prati i raspliće konce događaja, prepuštajući ih ljudskoj slobodi i Providnosti. Usprkos svojoj sili i moći, nasilje će izgubiti bitku. Galerije će pasti, Dioklecijan će umrijeti i, naravno, pravda će pobijediti; — Pa ipak — nije li u tome kob ove tragedije? — Diokleja neće uživati sreću svojih mladenačkih snova. Ljudska zloba i pakost otet će joj je u praskozorje dugo iščekivane slobode.

Ponovno me takvo Maroevićevo rješenje podsjeća na Claudelove drame. Kršćanski pojam pravde, sreće nagrade... i tamo prelazi okvire samo-ovostranosti. Diokleja će poput done Proueze ili, još bolje, poput Violaine nasluttiti tajnu svoje sreće u svom plemenitom životu i otkriti njezinu puninu u vječnosti.

Okrećući tokove svoje radnje prema misaonom, Maroević ponekada skreće u refleksiju na štetu poetskoga. Misaono se, naime, često prelijeva preko dramske radnje i poetske slike. Retorika je na mahove izraženija nego lirika, misao bogatija od zbivanja. Diokleja nerijetko izriče tako snažne etičke sudove koji bi mogli poslužiti čitavim novim scenama.

»Da, sudovi... To mi je jasno. Ali ako sud i pravda ne dopiru do zatvorenika, i on trune u smradnom podzemlju, bez pomoći?!« — »Civilizacija i kultura oplemenjuju duh i omogućuju čovjeku bolji život (...). Ali, na žalost, ne mijenjaju u svim ljudima onaj praiskonski divlji i razorni instinkt...« — »Taština i koristoljublje, to su dvije bijesne zvijeri koje se često hrane ljudskim mesom i krvlju.«

Možda upravo ta misaona dimenzija ove tragedije, istina scenski simbolično predočena, čini da je radnja usporena i da nema velikih zbivanja. Dioklecijan se i njegovi dvoranici na mahove više doimlju kao statisti nego kao akteri. Kretnje su spore i nenapregnute. Sukobi i previše blagi. Sve skupa je usporeno i smireno da više potiče na refleksiju negoli što kazuje i otkriva. Nasilje, o kojem je riječ, progoni kršćana i arene, tek se naslućuju. Borbe za prijestolje, ratna krvoprolića i idejni sukobi, događaju se daleko od pozornice. Sve se u stvari odvija u razotkrivanju dvaju svjetova i sukobu dviju-tinju osoba, među koje se ne bi mogao ubrojiti car Dioklecijan.

Ton misli i stajališta kršćana, među kojima je Dioklecijanova žena i unuka, nametnuli su takvu dinamiku. Kršćani se nisu borili, nisu se služili nasiljem i spletkama. Njihovo je oružje bilo u humanoj poruci njihova Evanđelja. Nadahnuta kršćanskom miroljubivošću, Diokleja odbacuje svaki pokušaj nasilja: »Zar ljudski život nema plemenitijih ciljeva od ubijanja?« — upućuje ona pitanje ljudskoj povijesti. Tko ubija, dodaju, »uništava i dio sebe samoga, najljepši i najplemenitiji dio«.

Gotovo neosjetno prolazi vrijeme u Maroevićevoj tragediji: kao što je neosjetno kršćanska misao preobražavala rimske mase i došla na carski dvor — i u novu Dioklecijanovu palaču u Aspalatosu.

SPECTRUM BR. 3/1971.

Petar Zdravko Blajić

Već je peta godina da studenti Bogoslovnog fakulteta u Zagrebu izdaju svoj časopis *Spectrum*. Pet godina nije dug period, a nije ni tako kratak kad vidimo kako se mnogi časopisi pojave i nestanu — zbog kojekakvih razloga. Dobro bi se bilo osvrnuti na prijašnje brojeve; no, to je već učinjeno drugdje. Mi bismo se zadržali kod najnovijeg broja (br. 3, 1971).

Prof. Golub (tih, marljiv i uporan) zamislio je, vidjevši kako je to po drugim zemljama Europe, da bi bilo korisno kad bi i naši bogoslovi imali svoju javnu tribinu, svoj »poligon« na kojem bi se oni pojavili, okušali, na kojemu bi vježbali, s kojega bi ponudili svoja gledišta i rješenja. Zamisao je počeo ostvarivati. Nije stavljaao na »veliko zvon«. Grupici, koju je skupio, stvar je izložio. Pokušao ih je pokrenuti. Nakon mnogih razgovora krenulo je. Prvi koraci bili su nesigurni. Novi časopis bi trebao biti pregled rada, zanimanja, htijenja, reagiranja i dostignuća. Neka se zove »Pregled« — ali tih pregleda je već mnogo. Ipak je pregled presjek, analiza rada — pa nek bude *Spectrum*. Prvim koracima na putu javne pisane riječi mora netko ravnati, za sve odgovarati. Glavni i odgovorni urednik postao je prof. Golub. Ako je to časopis bogoslova, onda su u uredničkom vijeću bogoslovi; a suradnici — opet bogoslovi koji to žele biti i koji se osjećaju sposobni. A tko će finansirati? I to je prebrođeno.